

Kopaničiarske osídlenie, životné prostredie a trvalo udržateľný spôsob existencie

M. Huba: Dispersed Kopanitse Settlement, Environment and Sustainable Way of Existence. Život. Prostr., Vol. 31, No. 2, 61–66, 1997.

The kopanitse-dispersed settlement meant mostly only a finishing touch in the settling anecumena until that time in remote, difficult to access and for permanent settlements unsuitable parts of cadastres within communities founded earlier. This has, to a certain extent, always represented an extreme, at present forming a disproportion to the centralizing tendencies of socio-economic development still prevailing in this country. The disproportion mentioned results in a significant functional transformation of kopanitse-dispersed settlements and, in areas least favourable for permanent residence, this results in their gradual depopulation or extinction.

However, in the last three decades there seems to appear a trend of "a secondary resettling" of the dilapidated housing fund, namely by people interested in the so called "secondary home", and, exceptionally even in permanent dwelling.

As far as the relation of the kopanitse way of life and the environment are concerned, we are the witnessing a certain contradiction.

While in the period of its rise and most intensive upsurge colonization waves present a perceptible exploitation-devastational affect on nature, today the kopanitse landscape is endangered to the most by negative accompanying signs of devastation and its changes to idle landscape.

It is interesting to study the phenomenon of the kopanitse settlement also in connection with the conception of sustainable way of life in spite of the fact that from the viewpoint of many attributes of sustainability it is the negative features that prevail here.

Kopaničiarske osídlenie je jedným zo svojbytných prejavov socioekonomickej aktivity, podmienenej špecifickými prírodnými a historickými podmienkami. Vzniklo ako produkt historicky najmladších kolonizačných vln na našom území a jeho genéza bola veľmi rôznorodá.

Tým, že v prevažnej miere znamenalo iba dosídľovanie odľahlých, ťažko dostupných a na zakladanie trvalých sídel málovhodných častí chotárov skôr založených obcí, predstavovalo vždy do istej miery extrémny a núdzový sídelný prejav. V súčasnosti je v disproporcii s dlhodobo prevládajúcimi centralizačnými tendenciami socioekonomickeho vývoja. Táto disproporcija má za následok výraznú funkčnú transformáciu kopaničiarskych sídel a v polohách najmenej priaznivých na trvalé

bývanie ich postupné vyľudňovanie až zánik. Analogickými premenami prechádza pritom i kopaničiarska krajina v zázemí sídel. V posledných troch desaťročiach však začína pôsobiť protichodný trend – akési "sekundárne znovuosídľovanie" spustnutého bytového fondu záujemcami o tzv. druhé bývanie (*chalupárstvo*), výnimčne i záujemcami o trvalé bývanie. V kontraste s kopanicami, ktoré strácajú trvalú obytnú funkciu, vystupuje menšia skupina kopaničiarskych sídel s priaznivými existenčnými podmienkami a populačným rastom.

Aj vo vzťahu kopaničiárstvo a životné prostredie sme svedkami určitého vývojového protirečenia. Kým v časech svojho vzniku a najväčšieho rozmachu predstavovalo kopaničiarske osídlenie citeľný exploatačno-devastačný zásah do prírodnej krajiny, dnes je táto kra-

Papradno – dožívajúca osada v Javorníkoch

jina naopak, najviac ohrozená sprievodnými znakmi pustnutia a mení sa z veľkej časti na neúžitkovú.

Zaujímavé je študovať fenomén kopaničiárstva v súvislosti s koncepciou trvalo udržateľného spôsobu života. Aj keď z hľadiska viacerých atribútov trvalej udržateľnosti tu prevažujú skôr negatívne črty (rušivý zásah do prírodného prostredia, ekonomická a sociálna nestabilita, nedostatočná technická a občianska vybavenosť a pod.), z hľadiska iných atribútov môže byť kopaničiárstvo pre tvorbu modelov trvalej udržateľnosti veľmi inšpiratívne (bezprostredný vzťah k prírodnému prostrediu, vyvážená štruktúra využitia zeme, konzervácia tradičných kultúrnych i úžitkových artefaktov, zvykov a vzorov, sebestačnosť a svojpomoc, uzavretosť cyklov výroby a spotreby a pod.).

Miesto kopaničiarskeho osídlenia v kontexte rozptýleného osídlenia

Horváth (1980) definuje kopaničiarske sídla (v rámci chotárných sídel) ako rozptýlené sídelné jednotky (lokality), ktoré vznikli na katastrálnych územiach obcí mimo ich kompaktného osídlenia, tvoria samostatné priestorové celky viac-menej od seba vzdialené a majú pritom vlastné pomenovanie.

Ten istý typ sídel má viac pojmových označení, hovorí sa o *kopaničiarskom* (lazníckom) osídlení, *rozptýlenom* (či roztratenom, roztrúsenom alebo rojvom) osídlení alebo o *chotárných* sídlach.

Najvšeobecnejší pojem predstavujú **chotárne sídla**. Zahŕňajú všetky vidiecke sídelné jednotky (lokality) nachádzajúce sa mimo intravilánu koncentrovaného jadra

(ústredia) obce, teda v jej chotári (extraviláne), bez ohľadu na veľkosťnú kategóriu a dobu obývania vrátane sídel občasných (sezónnych).

Rozptýlené sídla sú podkategóriou trvalo obývaných chotárných sídel bez ohľadu na spôsob ich vzniku (okrem poľnohospodárskych existujú aj banícke, uhliarske, remeselnícke a pod.).

Kopaničiarske sídla predstavujú podkategóriu rozptýlených sídel, boli založené za účelom obrábania novozískanej poľnohospodárskej (kopaničnej) pôdy.

Genéza kopaničiarskeho osídlenia

Vznik kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku súvisí s tromi kolonizačnými vlnami – valašskou, horalskou (obe boli pastierske) a kopaničiarskou. *Valašská kolonizácia* dosiahla najväčší rozsah v 16. a 17. storočí. Postupovala po hrebeňoch Karpát z východu a juhovýchodu, hlavne na Horehronie, Oravu, Liptov a do bývalej Trenčianskej stolice. *Horalská kolonizácia* je mladšia, spadá do 17.–18. storočia. Horali osídlili najmä územie na hornej Kysuci, hornej Orave a časť severného Spiša.

Začiatky *kopaničiarskej kolonizácie* siahajú do 16. storočia. Išlo výlučne o poľnohospodársku kolonizáciu sekundárneho charakteru (t. j. delením rodového majetku obyvateľov sústredných sídel (jadier) v horských a podhorských oblastiach). Kulminovala v 18. a v prvej polovici 19. storočia, keď vznikla rozhodujúca väčšina kopaničiarskych sídel.

Okrem spomínaných hlavných kolonizačných vln, vyčleňuje Verešík (1974) osobitne osídlenie niektorých častí juhozápadného Slovenska utečencami z Balkánu pred tureckou expanziou.

Vznik kopaničiarskych sídel podmienila snaha o efektívnejšie využívanie pôdy dovtedajšej lesnej anekumény a stimulujúco pôsobil populačný rast a relatívna preľudnenosť dovtedajšej ekumény. Okrem toho to bol celý rad vedľajších príčin (posilnenie obrannej a strážnej funkcie v pohraničných oblastiach, ľahšia obrábateľnosť pôdy pri trvalom osídlení odľahlých častí chotárov obce, relatívny dostatok voľnej neurbárskej pôdy, daňové zvýhodnenia, hľadanie refúgií v súvislosti s vojnovými udalosťami a pod.).

Kopanice sa stali nielen osobitným typom exploatacie pôdy, ale zároveň aj osobitným typom osídlenia, charakteristickým pre viaceré – najmä horské a podhorské – oblasti západného a stredného Slovenska.

V súčasnosti sa proces kopaničiarskeho osídľovania pôdy u nás už zdá byť uzavretý, pretože prestali pôsobiť hospodársko-spoločenské príčiny, ktoré ho v minulosti v konkrétnych historických a geografických podmienkach vytvorili.

Klasifikácia kopaničiarskych sídel a hlavné oblasti kopaničiarskeho osídlenia

Kopaničiarske sídla možno klasifikovať na základe viacerých kritérií. Podľa spôsobu vzniku a vzťahu k jadrú (ústrediu materskej obce) rozlišujeme dve skupiny:

- *Kopaničiarske sídla bez sústredených jadier* vznikli priamou kolonizáciou neosídlených plôch. Zvyknú sa tiež nazývať primárnymi kopaničiarskymi sídlami.

- *Kopaničiarske sídla so sústredenými jadrami* sa vyvinuli až druhosledovou vnútornou kolonizáciou v chotároch dávnejšie založených obcí. Kopaničiarska kolonizácia spravidla odľahlých častí chotára vyšla zo staršieho jadra a naďalej s ním tvorí jeden sídelnogeografický systém. Ide teda o sekundárne kopaničiarske sídla. Z hľadiska priestorového rozšírenia patrí do tejto skupiny viac ako 90 % všetkých kopaničiarskych sídel na Slovensku.

Z hľadiska polohy a vzťahu kopaničiarskych sídel ku svojim jadrám možno rozlíšiť:

- obce s kopanicami územne rozmiestnenými okolo ústredia obce,
- obce s kopanicami územne rozmiestnenými po jednej strane obce pozdĺž zbernej komunikácie,
- obce s kopanicami po oboch stranách ústredia konvergujúce ku komunikačnej osi,
- obce s kopanicami majúcimi okrem centrálného aj podružné ústredie (Sitár, 1967).

Kopaničiarske sídla v SR sa zoskupujú do niekoľkých súvislých oblastí, okrem toho existujú menšie, územne oddelené ostrovy kopaničiarskeho osídlenia, a napokon, na rôznych miestach Slovenska sa stretáme so solitérnymi sídlami kopaničiarskeho charakteru (mimo súvislých kopaničiarskych oblastí).

Kopaničiarske sídla sa vyskytujú najmä na okrajoch terajšej alebo bývalej ekumény (Verešák, 1974). Sú to v prvom rade podhoria, nachádzajúce sa pod horskými masívmi. V mnohých prípadoch – najmä vo flyšových pohoriach – zasahuje kopaničiarske osídlenie pozdĺž dolín a po mäkkšie modelovaných chrbtoch aj hlboko do pohorí, ba i na centrálné chrbáty (napr. Javorníky, Biele Karpaty, Kysucká vrchovina). Po stránke geologickej je kopaničiarske osídlenie rozšírené najmä v pohoriach budovaných flyšovými horninami, menej vo vulkanitoch a len na niektorých miestach (v Slovenskom rudohorí, Považskom Inovci, Strážovských vrchoch) prechádza i do kryštalicko-druho horného pás-

ma. Vďaka tejto lokalizácii je priemerná nadmorská výška kopaničiarskych sídel o niekoľko metrov vyššia, ako pri sídlach sústredených a v extrémnych prípadoch (v Slovenskom rudohorí) prevyšuje hranicu 1000 m n. m.

Priestorové rozloženie kopaničiarskych sídel na Slovensku načrtol už Deffontaines (1931). Hlavné oblasti kopaničiarskeho osídlenia vyčlenil a ako prvý pomenoval Hromádka (1943). V mierne pozmenenej a doplnenej podobe prevzali jeho členenie Nahálka a kol. (1966), ktorí pri označení hlavných oblastí ako jednotiace kritérium používali názvy orografických jednotiek. Oblasti kopaničiarskeho osídlenia (vymedzené podľa kritérií Nahálku a kol., 1966) zasahujú do administratívnych území štrnástich okresov (podľa územnosprávneho členenia 1961–1996, pozn. M. H.), z toho v siedmich zaberajú významnejšiu časť z plochy okresu (Čadca 77,7 %, Zvolen 50,5 %, Trenčín 36,6 %, Žilina 33,2 %, Lučenec 26,7 %, Senica 22,5 %, Považská Bystrica 20 %).

Vplyv kopaničiarskeho osídlenia na prírodu a životné prostredie

Zásah do súvislej lesnej pokrývky – odlesnenie vyvolávajúce na mnohých miestach výmoľovú eróziu, často i silnú devastáciu pôdy plošným zmyvom, aktiváciu pôdnych zosuvov, zvýšenie nevyrovnanosti odtokových pomerov a pod., to všetko súviselo najmä s valašskou kolonizáciou (Mazúr, 1974). Okrem odlesnenia tu možno spomenúť aj negatívne vplyvy nadmeného vypásania, narušovanie stability strání komunikáciami, zásahy do vodného režimu, znečisťovanie vody v pramenných oblastiach hospodárskymi zvieratami, hnojiskami a pod. Miera narušenia krajiny súvisela aj s nadpriemernou citlivosťou kopaničiarskej krajiny, najmä vo flyšových, pramenných a zrážkovo bohatších vyššie položených oblastiach. Ďalším fenoménom zvyšujúcim jej zraniteľnosť bola lokalizácia kopaničiarskych sídel na nadpriemerne sklonitých stráňach. Rušivý zásah do prírodných ekosystémov predstavovalo samotné narušenie kompaktnosti viac-menej súvislých lesných komplexov.

V súčasnosti patrí väčšina kopaničiarskych sídel do kategórie s najmenej narušeným životným prostredím. Prispieva k tomu ich rozptýlený charakter, ako aj absencia výroby, ktoré by významnejšou mierou znečisťovali životné prostredie priamo na ich území. V porovnaní s koncentrovanými sídlami je na kopaničiarskych sídlach nižšia aj frekvencia výskytu environmentálne či esteticky závadných objektov a prevádzok. Tieto skutočnosti, spolu s pokojnou atmosférou, atraktívnou lokalizáciou a malebným prostredím veľkej časti kopaničiarskych sídel, stávajú sa čím ďalej tým viac aj dôvodom ich využívania na rekreačné účely.

Usadlosť vo Veľkom Borovom

Kopaničiarske osídlenie a kopaničiarska krajina predstavujú na Slovensku krajnotvorný fenomén s významnou kultúrohistorickou, estetickou a environmentálnou hodnotou.

Socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva spôsobila na mnohých miestach takpovediac inverznú situáciu. Kopaničiarske sídla, oplývajúce zeleňou starých stromov a krov, stali sa v poľnohospodárskej krajine zbavenej akýchkoľvek medzí, remízok a pod., vlastne biologickými refúgiami.

Nepriamo pozitívne ovplyvňuje kopaničiarske osídlenie životné prostredie aj tým, že prostredníctvom potenciálu nevyužívaných či nedostatočne využívaných stavebných objektov a infraštruktúry, z veľkej časti na rekreačné účely adaptovateľných, zmiernuje tlak na výstavbu nových rekreačných zariadení v dosiaľ výstavbou nedotknutých prírodných oblastiach.

Kopaničiárstvo v súvislosti s koncepciou trvalo udržateľného rozvoja, resp. spôsobu života

Kopaničiárstvo na Slovensku predstavuje vhodný modelový fenomén na aplikáciu koncepcie trvalej udržateľnosti, a to z hľadiska všetkých jej hlavných aspektov – *environmentálneho, sociálneho* (vrátane kultúrneho) i *ekonomického*.

• **Aspekt environmentálny** – kolonizačné vlny, ktoré priniesli vznik kopaničiarskeho osídlenia, resp. kopaničiarskej krajiny na Slovensku, predstavovali výrazný

zásah do dovedty – s výnimkou historických banských oblastí – málo intenzívne využívaného horského a podhorského prostredia. Negatíva týchto vplyvov stručne charakterizujeme v predchádzajúcej časti. Ak by sme zostali pri rýdzo ekologických kritériách trvalej udržateľnosti, museli by sme hodnotiť kopaničiarske osídlenie ako fenomén prevažne negatívny. Z hľadiska environmentálneho malo však kopaničiárstvo aj nemalý pozitívny vplyv na tvorbu krajiny. Jeho produktom bola pestrá a vyvážená štruktúra využitia zeme z ekologického, ale aj estetického hľadiska. Príznačné je pre ňu časté striedanie plôch trávnej lúčno-pasienkárskej krajiny, enkláv oráčinovej krajiny, lesa a zastavanej plochy samotných kopaničiarskych sídel. Takúto pestrú a vyváženú vidiecku krajinu môžeme hodnotiť z hľadiska niektorých kri-

terií trvalej udržateľnosti ako pozitívum. Napr. Biele Karpaty sa práve vďaka tomu stali biosférickou rezerváciou UNESCO, pričom aj z hľadiska ochrany prírody sa tam dnes za najhodnotnejšie považujú práve udržiavané sekundárne lúčne spoločenstvá, vytvárajúce existenčné podmienky viacerým vzácnym rastlinným druhom (napr. z čeľade vstavačovitých).

Kopaničiárstvo sa vyznačovalo dômyselnosťou v predchádzaní či zmiernovaní negatívnych vplyvov a následkov, ktoré odlesňovaním a intenzifikáciou využitia zeme samo spôsobovalo. V tejto súvislosti možno spomenúť protierózne terénne terasy a medze, systémy jarčekového odvodňovania, fixovanie zosuvných strání zeleňou a pod. Kopaničiarske sídla i jednotlivé objekty v nich však neraz majú aj obdivuhodnú schopnosť vyrovnáť sa s nepriazňou prírodných vplyvov. Dodnes sú zásobárňou inšpirujúcich príkladov ako chrániť obydlie pred nepriaznivým vplyvom vetra, dažďa, snehu či slnečného žiarenia, ako hospodáriť s energiou, využívať prírodné materiály a pod.

• **Aspekt sociálny (a kultúrny)** – zo sociálneho (demografického, zdravotného, psychologického a i.) aspektu prevažujú črty nekorešpondujúce s predstavou trvalej udržateľnosti. Svedčí o tom aj fakt historicky relatívne krátkej éry rozvoja kopaničiarskeho osídlenia, ktoré bolo do značnej miery núdzovým javom. Prevažná izolovanosť kopaničiarskych sídel od civilizačných centier bránila šíreniu a uplatňoviu inováčných vplyvov. Fenomén odľahlosti, izolovanosti

a spravidla nižšej vybavenosti vyvolával v kopaničiarskoch pocit podradenosti a citeľný komplex menejcnosti, živený prejavmi nadradenosti obyvateľov materských obcí. Prípady mentálnej retardovanosti spôsobenej príbuzenskými vzťahmi rodičov v relatívne geneticky homogénnom a izolovanom sociálnom prostredí jednotlivých kopaničiarskych komunít sa tu objavujú častejšie, než v prípade obyvateľov väčších a dostupnejších sústredených sídel.

Na druhej strane, práve odľahlosť, izolovanosť a ekonomické zaostávanie spôsobili zakonzervovanie mnohých sociálnych a kultúrnych archetypov. Mnohé z nich sú relevantné aj z hľadiska predstáv o trvalej udržateľnosti (od archaických foriem bývania cez originálne prejavy ľudovej kultúry, kultúrnohistorickú a krajínovornú hodnotu sídel a krajiny, osobnostnú svojbytnosť kopaničiárov až po obdivuhodne vyvinutú schopnosť ich koexistencie s prírodou).

Na hranici medzi prírodným a kultúrnym fenoménom sa na niektorých miestach nachádzajú zachované, dnes už vzácne, staré odrody ovocných stromov a kultúrnych rastlín.

• **Aspekt ekonomický** – Vznik kopaničiarskych sídel bol vo väčšine prípadov reakciou na materiálny nedostatok preľudnených materských obcí. Tento jav sprevádzal i celé obdobie ich existencie, azda s výnimkou tých, ktoré sa buď nachádzali v prostredí s dobrými podmienkami na poľnohospodárstvo, alebo ťažili z výhodnej polohy (kapitál sa tam dostával zvonku). Z hľadiska vybavenosti a celkovej civilizačnej rozvinutosti predstavovali najnižšiu kategóriu spomedzi všetkých trvalo obývaných sídelných typov. Z týchto aspektov ťažko možno považovať kopaničiarske sídla za príklad trvalo udržateľných komunít.

Na druhej strane, v kombinácii materiálneho nedostatku s mimoriadnou empirickou znalosťou miestnych prírodných pomerov, vznikli tu neraz obdivuhodne úsporné vzorce výroby a spotreby, veľmi blízke predstavám o trvalo udržateľnom fungovaní spoločenských jednotiek. Takéto príklady by sme našli od sféry hospodárenia s energiou, cez dômyselné využívanie miestnych prírodných zdrojov až po prakticky bezodpadové hospodárenie. Išlo teda o takmer ideálne uzavreté cykly výroby a spotreby. Ďalšími trvalo udržateľnými fenoménmi sú samozásobiteľstvo a svojpomoc, od ktorých boli obyvatelia odľahlých kopaničiarskych sídel priam existenčne závislí. Kopaničiari donedávna vystačili s minimálnym prísunom externej hmoty a energie – čo je jedným z kritérií trvalej udržateľnosti.

Z hľadiska priestorovej distribúcie osídlenia i hospodárskych aktivít, ako aj celkovej priestorovej organizácie, rozptýlený charakter osídlenia a práca v blízkosti obydliá, čiže kombinácia decentralizácie a integrácie

obytno-výrobných životných cyklov rovnako zodpovedajú princípom a kritériám trvalej udržateľnosti.

Kopaničiarske osídlenie tým, že v prevažnej časti vzniklo na okraji dovtedajšej ekumény, resp. hlboko v anekuméne, predstavovalo počas celej svojej histórie extrémny sídelný prejav, pohybovalo sa vždy vlastne na okraji "bytia a nebytia", vykazovalo a vyказuje najmenšiu stabilitu v porovnaní s ostatnými sídelnými typmi a najmarkantnejšie sa na ňom prejavuje pôsobenie mechanizmov pozitívnej spätnej väzby. Vzhľadom na prevažne malú prirodzenú úrodnosť pôd v súčinnosti s archaickými agrotechnickými postupmi na jednej strane a zväčša nadpriemernú natalitu na strane druhej, už počas niekoľkých desaťročí existencie kopaničiarskych sídel sa relatívne preľudnila kopaničiarska krajina a vznikla nevyhnutnosť hľadať vedľajšie zdroje obživy, či už formou sezónnej, viacročnej alebo aj trvalej emigrácie. Takto bývalí obyvatelia detviarskych lazov kolonizovali rozsiahle oblasti Gemera, Novohradu a Zvolenskej stolice. Tak sa na báze niektorých remesiel (najmä drotárstva) a podomového obchodníctva zmierňovala relatívna preľudnenosť javornicko-kysuckej kopaničiarskej oblasti, takto prúdy sezónnych robotníkov z kopaničiarskych oblastí smerovali na Dolniaky, a preto kopaničiarske oblasti – najmä severného a severozápadného Slovenska – patrili k najväčším populačným zdrojom emigrácie do USA, Kanady, západnej Európy. V súčasnosti sa viaceré kopaničiarske oblasti vyznačujú extrémnou dochádzkou do zamestnania.

Rozvoj kopaničiarskeho osídlenia kulminoval v minulom storočí. V súčasnosti predstavujú kopaničiarske sídla sídelný typ najmarkantnejšie postihnutý depopuláciou. A tak sa recentná anekuména, v historicky krátkom období premenená na ekuménu, stáva postupne opäť anekuménou, a to v prevrátenom časovom slede v porovnaní s procesom osídľovania a prisvojovania pôdy. Najmladšie kopaničiarske sídla, založené spravidla v najmenej priaznivom prostredí, zanikajú prvé.

Podmienkou pretrvávania kopaničiarskeho osídlenia v súčasnosti je jednak existencia poľnohospodárskeho pôdneho fondu, obklopujúceho kopaničiarske sídla, jednak vyhovujúca obytná funkcia jestvujúceho bytového fondu. Svoju úlohu hrajú tiež subjektívne činitele – určitý individualizmus a konzervativizmus tradične vlastný obyvateľom kopanic. Čím ďalej, tým stimulujúcejšie pôsobí relatívne čisté životné prostredie vo väčšine kopaničiarskych oblastí, existencia "stavebného gruntu" súvisiaca s vlastníctvom pôdy a ďalšie faktory. V posledných rokoch aj opätovné priznanie vlastníckych a užívateľských práv k pôde. Po r. 1989 zmierňuje tempo zániku kopaničiarskych sídel aj redukcia ponuky

pracovných príležitostí v spádových centrách. V tejto súvislosti sa vyskytujú pokusy pôvodných obyvateľov alebo ich potomkov o oživenie bývania a hospodárenia na kopaničiach. Celkom novú kategóriu predstavujú prvé príznaky trvalého osídľovania týchto sídel obyvateľmi miest. Je to reakcia na negatívne stránky života v mestách v kombinácii s príťažlivosťou alternatívneho spôsobu života v prostredí rozptýlených vidieckych sídel. Dosať najvýraznejšie sa tieto tendencie prejavili v pohorí Javorie na pomedzí podpolianskej a krupinskej podoblasti kopaničiarskeho (lazníckeho) osídlenia a v niektorých rekreačne a dopravne atraktívne situovaných lokalitách.

Z hľadiska stratégie osídlenia, ale i širšieho aspektu racionálneho využívania krajiny, či koncepcie trvalo udržateľného rozvoja, vzniká dilema: stimulovať či limitovať rozvoj kopaničiarskeho osídlenia?

Literatúra

Anderle, A., Pojer, M., Martínek, J., 1969: Výběr základních sídelních jednotek (lokalit). Statistika, Praha.
 Deffontaines, P., 1931: Un Type de peuplement dispersé en Slovaquie. In Zborník archeologický a národopisný

Slovenského vlastivedného múzea, p. 1924–1931.
 Hanušin, J., Huba, M., Lacika, J., Szekely, V. a kol., 1996: Možnosti trvalo udržateľného rozvoja regiónu JV časti Levočských vrchov vo vzťahu k jeho vodohospodárskeho využitia. STUŽ, Bratislava.
 Horváth, P., 1980: Historický prehľad vzniku a rozvoja choťárnych sídel v slovenskej časti Karpát. Slovenský národopis, 28, 1, SAV, Bratislava, p. 8–17.
 Hromádka, J., 1943: Všeobecný zemepis Slovenska. Slovenská vlastiveda I., Bratislava.
 Huba, M., 1987: Krajinná syntéza oblastí kopaničiarskeho osídlenia na príklade Javorníkov. KDP, GÚ SAV, Bratislava
 Huba, M., 1989: O niektorých otázkach genézy a súčasného stavu kopaničiarskeho osídlenia na území SSR. Geograf. Čas., 41, 2, SAV, Bratislava, p. 138–157.
 Mazúr, E., 1974: Využitie zeme. In Slovensko – Ľud – I. časť. Obzor, Bratislava.
 Nahálka, P. a kol., 1966: Rozptýlené (kopaničiarske) osídlenie na Slovensku. VÚ poľnohosp. staviteľstva SVŠT, Bratislava.
 Sitár, E., 1967: Kopaničiarske osídlenie na Slovensku. Niektoré otázky súčasného stavu. Vlastived. Čas., 16, p. 125–135.
 Verešák, J., 1974: Vidiecke sídla. In Slovensko – Ľud – I. časť. Obzor, Bratislava.
 Žudel J. a kol., 1980: Vývoj osídlenia a územnej organizácie. Atlas SSR, kap. IX, Bratislava.

Oblasti kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku

